

biti ključne riječi knjige. No, događa se nešto posve drugo, tišina i ćutanje pretvaraju se u suprotnost, ćutanje postaje govor govora radi, a tišina prigušena buka, buka bez kičme. Postaju jedno prazno ništa, ništa bez značenja, smisla i svrhe. U tim riječima, usljed abuziranosti, nema težine koja bi ih ovremeni-la, ozakonila, da ne kažem opjessmila.

Ni na tematskoj ravni s ovom knjigom nije ništa bolje, iako se lako, čak napadno lako, uočavaju noseći motivi. No, kroz kompozicijski sklop knjige omi se jednostavno potiru, poništavaju, umjesto da tvore razvoj. Motiv freske, koji je danas u literaturi egzistentan kao literatura o literaturi (J. L. Borges), ovdje je samo puko sredstvo, tek da se zabilježi pjesma ili napiše u tišini pismo. Motiv bez vremenske perspektive (mada prva pjesma upućuje, na primjer, na Milosku Veneru, i davala bi, da je knjiga građena u tom pravcu, dubinu), bez umjetničke slojevitosti, ne može da izazove kod čitaoca estetski stav, estetski dojam možda, no to je nešto drugo.

Kako konačno, i čime, opravdati to da se u okviru iste knjige, čak u krugu istog a nevelikog ciklusa (ovdje se mora računati s momentom retencije u svijesti perceptora), pojave stihovi: *nesnošljiva je tišina Krušedola / koja te skriva / gde ja uspevam / pisati ti pisma; pa potom: a on računa / tri neisplaćena računa struje / nove pantalone, vinjak / samo da neko tugu / njenog lica shvati; i: u prvog dugi koraci života / drugi popravlja treću stolicu ćutanja / prvi otvara podsetnik / drugi otvara ćutanje / u sebi; ili, pak, spojevi riječi manastirska tišina i čerečenje tišine. Mišljenja sam, ako se u jednoj pjesmi pojavi ili ispjeva stih pojanje Belom Anđelu, a potom se uzme za naslov cijele jedne pjesme u okviru istog ciklusa, da tu mjesta proizvoljnosti i slučaju nema. Sve nas to, u protivnom, čini duboko ravnodušnim, ako ravnodušnost uopće može imati dubinu.*

Pjesnik se unutar knjige mora kretati zakonitim putanjama, obligacionim vezama, jer našu stvaralačku slobodu ne ugrožavaju strogi zakoni kretanja i vrćenja Zemlje oko Sunca (kako su vjerovali stari), zakoni tek omogućuju da postoji nešto tako što mi volimo zvati slobodom, mada najčešće robujemo slučaju. Ako se ne držimo toga, izlažemo se opasnosti da stvaramo po receptu. Možemo imati recept i za svaku pjesmu posebice, no recept je recept, i ostaje samo recept.

LAZAR FRANCIŠKOVIĆ: »UTVA BEZ KRILA«,

»Osvit«, Subotica 1980.

Piše: Vojislav Sekelj

U ponuđenim lirskim tvorevinama Lazara Franciškovića, s-branim u zbirku *Uta bez krila*, nalazimo patvoreni ram za slike; međutim, slike nema, pa nema. Domišljaj kratkoga daha ne uspijeva nam dočarati pjevu predmetnost, dok je vidljivi napor ka promišljenom odnošaju prema svijetu u okvirima motivima djetinjstva, odnosa prema pjesniku i pjesmi, žala za pasatizmom i slikanja salaša pod ovim panonskim podnebljem. Ali, sve to se gubi u nagomilavanju detalja i izmetaforiranoj metafori. Usamljenička ekspresivnost, sjevernjačko-melankolička hladnoća, da ostanemo kod ovih eufemizama, uz obilje tamnih i pesimističkih tonova, bez pravih prelaza i nijansi, provejavaju ovom po obimu nevelikom knjigom. Ako u Franciškovića i nije sve crno, onda je zasigurno sivo, široko i neuhvatljivo. Već u pjesmi *Detinjstvo* susrećemo se s nategnutom i nametnutom metaforom, i apstrakcijom koju medij jezika teško trpi, jer opire se ovakvim spojevima:

*Pepeo sunca
Na granici vremena*

*Sa detinjstvom pleše
Uta bez krila*

O čemu je ovdje riječ? Da li je u pitanju harlekinski ples ili pjesnički konac bez konca? Kratka pjesma, po svom zakonu opstojanja, ne trpi ovakve izričaje, jer je to puko školničko razbacivanje. Ako govorimo o pepelu sunca, čemu apstraktni stih, granica vremena i sve to u vezi s potonjim stihovima, s utvom, tom plašljivom plovkom, uz to još i bez krila i u plesu? Uta zlatokrila davala bi na ovom mjestu prirodnu i snažnu vezu, plinu spontaniteta, s narodnom pjesmom i djetinjstvom, a ovako kako je ovdje napisano, pre je izraz nemoći nego nekog smislenog odnosa.

Francišković kao da po svaku cijenu želi biti taman i bez korena, on mehanički sklapa riječi, pa zato i čitamo: *Komad slanine i samun medovine*; ili: *prostor bez prostora*; ili opjevak: *Gle već nova / dolazi tama*. Ne plediram za apologiju svijetlog, konačno, u ovome svijetu ima više mraka nego što posvemašnja lirika svijeta podneti može. Ali ako ta *već nova tama* dolazi, mora postojati unutrašnja gradacija, mora se javiti pukotina, jer ne znamo zašto *već* i zašto *nova*. Pukotina bi dozvolila da se kaže »ne« ili »da«, svedjedno; kada se već služimo riječima, treba nešto i da kažemo, da nešto izrazimo. Kratka pjesma mora imati kritičku masu, inače do fisije ne dolazi.

Česti motiv ovih sastavaka je odnos pjesme i pjesnika, i nalazimo: *Pustinja pustinja / Krik čovjeka / Bjelina horizonta / i crno bezvučje*. Da li sastavak naslovljen kao *Pjesma* upućuje da je to što smo pročitali isto pjesma, ili je to obojeno biće pjesme, njena suština? Ostaje nejasno i bez odgovora. I pustinja, i krik, i bjelina, i crno, i horizont, i bezvučje, sve je to jedna mrlja, ni konkretna ni apstraktna, s obzirom na to da ovdje ne nalazimo ni literarne utemeljenosti, ni iskustvene sondacije. Kritički odnos nam jednostavno ne dozvoljava da pristanemo na takvo biće pjesme, a ako je u pitanju ono prvo — da je i to tek i samo pjesma — onda, ponovo, nemam riječi. Kada ovo kažem mislim tad na čitavu plejadu pjesnika, od davnih davnina, koje smo čitali, čitali i isčitavali, a koje ovdje nemam prava imenovati.

ZBIGNJEV HERBERT: »ZAŠTO KLASICI«, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1981. (Priredio Petar Vujčić.)

Piše: Nebojša Vasović

Knjiga »Zašto klasici« je prvi izbor poezije poljskog pesnika Zbignjeva Herberta koji se pojavljuje na našem jeziku. Herbert je rođen 1924. godine u Lavovu. Prvu zbirku objavljuje 1956. i odmah postaje jedan od najizazovnijih pesnika ne samo nove poljske nego i evropske književnosti. Prevođen je na mnoge svetske jezike i mnogi kritičari ga danas smatraju jednim od najvećih evropskih pesnika.

Knjiga »Zašto klasici« predstavlja izbor pesama iz Herbertovih zbirki: »Struna svetlosti«, »Hermes, pas i zvezda«, »Studija predmeta«, »Natpis«, »Gospodin Kogito« i najnovijih pesama skulpljenih pod naslovom »Nove pesme«.

Već na prvi pogled može se uočiti da je Herbert, kao pesnik intelektualac, opsednut istorijom. On se podjednako inspiriše događajima iz poljske, ali i svetske istorije. Pri tom ga ne interesuju neki bezlični, utopijski ciljevi, već sudbina konkretnog pojedinca zahvaćenog neodgonetljivim i često apsurdnim događajima. U pesmi »Božanski Klaudivje«, Klaudivje priznaje da je poveći broj ljudi poslao u smrt, ali ne bez razloga. Hteo je, kako sam kaže, da »smrti oduzme njen nepovratni karakter«.

Suočen s onim što je apsurdno i iracionalno, intelekt može još jedino da pokuša da se zadovolji humorom, ironijom i sarkazmom. A većina Herbertovih pesama poseduje upravo te kvalitete. U pesmi »Ubice kraljeva«, Herbert će za ubice reći: »Niko od njih nije uspeo da promeni tok istorije«. Dakle, čak ni najradikalniji mogući potezi, kao što je ubijanje kraljeva, ne mogu bitno promeniti ono što će se ionako, po nekoj slepoj nužnosti, dogoditi. Iako je Herbertova poezija intelektualna i često inspirisana drugim literarnim tekstovima, nesumnjivo je da je on svoj odnos prema istoriji i čoveku izgradio umnogome i na osnovu ličnog iskustva. Bio je jedan od onih pesnika koji su u vreme staljinizma ćutali. Isprva pod uticajem Časlava Miloša i Jastruna, on će se kasnije približiti onoj struji u poljskoj poeziji koju predvodi Tadeuš Ružević. Kao i Ružević, i Herbert je u svojim pesmama lucidni intelektualac lišen svih iluzija da se bolje društvo može zasnovati na čistkama i ideologiji koja ih opravdava. On je pesnik sumnje i distance.

U središtu Herbertovog interesovanja je sudbina pojedinca i kulture. On zna da se sva umetnost, pa i poezija, danas stvara u blizini moguće apokalipse. Otuda je, poput mnogih savremenih umetnika, prestao da zagovara nadu, jer ova danas može služiti još jedino za uspavlivanje. No, time se još uvek ne opredeljuje za potpuni fatalizam. Iako primećuje da umetnici nisu ni u drugim vremenima i civilizacijama mogli bitno da utiču na zbi-vanje oko sebe, Herbert ipak ističe da veruje u poeziju i da u njoj vidi mogućnost kako da se kao čovek odupre »entropiji i duhovnoj dezintegraciji«.

Herbertov poetski iskaz lišen je ukrasa i prepoznatljivih ornamenta lirike. Stih mu je često narativan, objektivn i hladan, ali u krajnjoj liniji ipak komunikativan i čitljiv. Svaka Herbertova pesma poseduje intelektualnu distancu, uživljavanje u određeni prizor i, najzad, neku vrstu ironičnog komentara koji je s one strane svake didaktike.

Zbignjev Herbert je nesumnjivo značajan i univerzalan pesnik moderne evropske književnosti. Poput Kavafija i Eliota, kojima je umnogome blizak, on daleko prevazilazi granice jezika i kulture u kojoj je ponikao.

ODISEJ ELITI: »IZABRANE PESME«, DOB, 1980.

Piše: Nebojša Vasović

U izdanju Doma omladine u Beogradu pojavila se knjiga pesama grčkog pesnika Odiseja Elitija pod naslovom »Izabrane pesme«. Knjigu su preveli Ksenija Maricki Gađanski, Eli Skope-tea i Ivan Gađanski.

Grčki pesnik Odisej Eliti rođen je na Kritu 1911, ali se njegova porodica ubrzo seli u Atinu, gde se mladi Eliti školuje.

U Atini, Eliti je studirao pravo, a u Parizu, na Sorboni, književnost. Posle rata učestvuje u raznim manifestacijama pisaca i slikara širom sveta. Nakon što je učestvovao na prvoj međunarodnoj izložbi nadrealizma u Atini, 1935, počeo je da se bavi slikarstvom, koje će bitno uticati na razvijanje njegovog osećanja za poetsku sliku. Pored knjiga poezije, Eliti je pisac devet knjige o slikaru Teofilu, knjige eseja »Otvorena knjiga« i dvaju knjiga o grčkim piscima Papadijamandiju i Andrei Embiriku. Prevodio je Remboa, Lotreamonu, Elijaru, Ungarettiju, Lorku, Majakovskog. Dobitnik je Nobelove nagrade za književnost za 1979. godinu.

Knjiga »Izabrane pesme« sadrži izbor pesama iz sledećih Elitijevih knjiga: »Orijentacije«, »Sunce prvo«, »Junačka tužbalica za potporučnika nestalog u Albaniji«, »Dostojno jest«, »Sest i jedno kajanje za nebo«, »Drvo svetlosti i četrnaesta lepota«, »Monogram«, »Pastorčad« i »Marija Nefeli«.

Na mladog Elitija najveći uticaj izvršio je nadrealizam, ali još preciznije, bard grčkog nadrealizma Andrea Embiriko. Uticaj Embirikov je posebno značajan ne samo zbog toga što je Elitiju otkrio tehniku automatskog pisanja, već i zbog Embirikovog bavljenja jezikom. Kao što znamo, Eliti će kasnije često koristiti reči i sklopove reči koji se retko mogu naći čak i u književnom jeziku, a kamoli u svakodnevnom govoru. To je, između ostalog, njegovoj poeziji davalo prizvuk uzvišenog i pročišćenog, na momente arhaičnog. Poznato je da su nadrealisti doživljavali svet pre svega čulima. To je mladom Elitiju bilo posebno blisko. Nastojao je da apstraktne i duhovne sadržaje izrazi kroz čulni doživljaj. Međutim, za njega čulno nije samo erotsko, telesno; ono je podignuto na rang svetosti. Kritičari su s pravom Elitijevo pesništvo nazvali mitopoetskim. On nikada nije potčinjavao poeziju nekim praktičnim ciljevima, niti je smatrao da poezija može i treba da se bavi historijskim istinama. U jednoj svojoj pesmi, Eliti kaže: »A otadžbina je freska sa zapadnim ili slovenskim slojevima jednim preko drugih / ako odlučiš da je restauriš, dospevaš u zatvor i polažeš račun / Mnogim stranim vlastima...« Postoji, međutim, i jedna druga, čovekova istinska otadžbina koja je s one strane falsifikata i prinude, a to je imaginacija. Za Elitija, imaginacija je neophodni preduslov svakog pesničkog stvaranja, štaviše, ona nije neophodna samo pesnicima, već svim ljudima podjednako. »Odsustvo imaginacije čini od čoveka bogalja nesposobnog da procenjuje stvarni svet« — kaže Eliti. Imaginacija je, za njega, najautentičniji vid ispoljavanja čovekove slobode i kreativnosti. Koliko je Elitijevo poverenje u imaginaciju vidimo i po tome što on odbija da peva o poznatim scenama i likovima iz antičke mitologije, kao i o poznatim ličnostima iz istorije. Pesnik može i bez prepoznatljivog sistema simbola i bez istorije, ali ne može bez imaginacije. Najzad, upravo je imaginacija, a ne krhka memorija, čovekovo najjače oružje protiv nestajanja i zaborava, jedino ona poznaje simultanitete svih vremena i jedino ona naslućuje iskonsko jedinstvo svih stvari. »Igrali smo pevati pili vodu / Svežu jer izivre iz vekova« — kaže Eliti u pesmi »Telo leta«. Elitijevo poverenje u imaginaciju je jedna od najvažnijih odlika njegove poetike i po tome je ovaj pesnik svakako izuzetan među savremenim pesnicima koji se širom sveta sve više odriču imaginacije zarad realističkog i beznačajnog preslikavanja spoljašnje, svakodnevnosti. Elitiju je strana težnja ka realističkom i antipoetskom. On još uvek veruje u poeziju koja je »izvor nevinošti«, veruje u poetski jezik. U jednoj pesmi čitamo: »U selu mog jezika tuga se zove sjaj«. Poetski jezik je, dakle, onaj koji preobražava gole životne činjenice i elemente svakodnevnog govora, uzdižući ih ka jednoj višoj, pročišćenijoj i uzvišenijoj stvarnosti.

Originalan pesnik, Eliti se na autentičan način nadovezuje na bogatu tradiciju grčke poezije i kulture, dosežući pritom onaj stepen univerzalnosti koji ga čini pesnikom svih kultura i podneblja.

NIKITA STANESKU: »STANJE POEZIJE«,
»Rad«, Beograd 1981.

Piše: Nebojša Vasović

»Stanje poezije«, (priredivač i prevodilac Petru Krdu) je izbor pesama iz bogatog stvaralačkog opusa rumunskog pesnika Nikite Stanesku, koji je nastajao u rasponu od 1964. do 1979. godine. Stanesku je već preveden kod nas i nije nepoznat našoj čitalačkoj publici. Pripada onoj generaciji rumunskih pesnika koju nazivaju generacijom »borbe s inercijom«. Kao i njegovi drugovi, pesnici Marin Soresku, Jon George, Cezar Baltag i drugi, Nikita Stanesku je daleko od bilo kakvog utilitarnog shvatanja poezije. Poezija za pesnika pomenute generacije nema nikakvu drugu ulogu do da bude lično, autentično svedočanstvo čisto poetskih traganja.

Već svojim prvim knjigama Stanesku se najavljuje kao pesnik koji zaslužuje punu pažnju. No, njegov pravi uspon vezan je za objavljivanje zbirke »11 elegija«, kada će se svrstati među najbolje rumunske pesnike svih posleratnih generacija, a njegove potonje zbirke (»Jaje i sfera«, »Nereči«, »Epica Magna« i »Nesavršena dela«) predstavljaju značajne datume u istoriji rumunske moderne poezije.

Za Stanesku, poezija je ekstaza i dijalog, suočavanje tragičnih i crnohumorskih prizora, ponovno otkriće metafore, svedoče-

nje o svojoj egzistenciji. U pesmi »Autoportret« pesnik kaže za sebe: »Ja nisam ništa drugo / do mrlja krvi / koja govori«. Iz pesnika, dakle, govori krv, a ne um, pesništvo je ono što se hrani samim izvorom života, a ne njegovom konceptualizacijom. Duboka sumnja u razum i logiku kojima se branimo od haosa, bitna je odlika Staneskuove poezije. Realnost i imaginacije, vizije i sanjanje ne može se nikada svesti na nivo razumskog shvatanja i objašnjenja sveta. U jednoj knjizi Stanesku izriče pohvalu tezi da je Zemlja ravna. Jer, kao vizija, ova tvrdnja je isto tako stvarna kao i ona koja tvrdi da je Zemlja sfera. Svojom vizijom, čovek neminovno menja i sazda je svet. Jer, svet nije neka jedinstvena suština prekrivena velom tajne, koju samo treba razgrnuti da bi se ugledala večna, nepromenljiva istina. U pesmi »Druga matematika« pesnik govori o nemoći razumskog saznavanja sveta, dajući istovremeno pohvalu imaginativnoj, poetskoj spoznaji: »Znamo da je jedan puta jedan jedan, / a jedan inorog puta jedna kruška / ne znamo koliko je«. Razumsko saznanje očito obuhvata samo jedan mali deo stvarnosti. Otuda ono ne može isključiti mnogobrojne svetove pesničke imaginacije. Za imaginaciju, sve je neprekidna metamorfoza, ali uvek u nepredvidljivim pravcima, metamorfoza koja svakog trenu otkriva nešto novo. Otuda je u poeziji, kako kaže Stanesku u pomenutoj pesmi, »jedan kupus podeljen zastavom jedna svinja«, a »konj manje tramvaj je andeo«.

Stanesku pripada onim pesnicima koji se služe tehnikom šoka, nadrealnih prizora, crnohumorskih detalja, ali ne radi površnih efekata, već radi traganja za dijalogom. Za njega je poezija težnja da se prevlada samoća, težnja ka drugima, ka onoj vrsti iskustva koje postaje iskustvo drugih.

DARINKA JEVRIĆ: »IZICE«,
»Nolit«, Beograd; »Jedinstvo«, Priština 1981.

Piše: Nebojša Vasović

Pesnikinja Darinka Jevrić do sada je objavila tri zbirke pesama: »Dodir leta«, »Prevareni tišinom« i »Nestvarni zapisi«. Najnovija zbirka pesama »Izice« je njena četvrta knjiga. Za razliku od većine mladih pesnika, Darinka Jevrić nije ni najmanje obuzeta našom svakodnevnicom, niti sadašnjim trenutkom u kojem živimo. Njena poezija obraća se nekom prohajalom vremenu, ne toliko nekoj određenoj prošlosti, koliko prošlosti i drevno sti samoj. Ono što se zapaža već na prvi pogled, to je neobična leksika, biblijski ton koji se često prepliće s intonacijom molitve ili nekih starih religioznih spisa. Darinka Jevrić, pre svega, sledi zahteve svoga sluha. Sav njen napor jeste u tome da se izbori sa, kako kaže u jednom stihu, »krhkim kockama sjećanja« i da dosegne drevnu melodiju, »trošni melem reči«. Poput srednjovekovnih umetnika, ni Darinka Jevrić ne veruje da pesnik može bilo šta da stvori ni iz čega. Postoje podudarnosti i tajanstva, pamćenje i zaborav, ali ne i stvaranje iz početka, barem ne za pesnika. U pesmi »Monolog pjesnika« pesnik se i sam pita šta je to što je zidao celog života. Hteo je da sagradi vidikovac na koji će sletati ptice i na kojem će odahnuti i sam Bog, a stvorio je samo nešto trošno, što u temelju ima neku davnu, sudbinsku grešku. Otuda će pesnik na kraju pesme reći:

*Šta sam to zidao i
gdje bijah podučen grešno.*

Ideju da umetnik ne stvara iz početka i da ne daje odgovor o »suštini prvotnoj«, srećemo i u pesmi »Dečanski ljetopisac«. I ljetopisac mora da prevlada ideju da je on stvaralac. Otuda i saznanje na kraju pesme: »Oholi ovdje posrnu; pojede ih noć, prekrije memla«.

Za Darinku Jevrić, poezija je, pre svega, odnos prema onome što je prošlo i što ona pokušava da oživi u pamćenju. »Sve je pamćenje« kaže pesnikinja u istoimenoj pesmi. Poezija je način da se u jeziku i stihu ponovo oživi vreme zaboravljenih predaka i rodoslova. Pesnikinja je neprestano u potrazi za onom tačkom s koje će se najbolje videti ono što je nekada, u nekoj zaboravljenoj prošlosti, već bilo. Pitanje s kojim se uvek iznova suočava jeste: kako i dalje sačuvati u pamćenju ono što već pripada prošlosti? Na žalost, pesnikinja ne postavlja i ono drugo pitanje, koje je latentno sadržano u prethodnom: kako da oživimo ono što je bilo, a da ga istovremeno na idealizujemo i ne pretvorimo u sentimentalnu nostalgiju? Ono što u poeziji Darinke Jevrić nedostaje to nije prošlost već sadašnjost, onaj trenutak u kojem se peva i u kojem se traži susret s prošlošću. A bez tog trenutka, koji je nužan u neposrednoj sadašnjosti, nije ni moguć autentičan susret s prošlim vremenima. Sve drugo je samo žal za onim što je prohajalo, puka nostalgija. Bez obzira na neobičnu leksiku i čestu upotrebu inverzija, drevnost melodije i jezika je veoma teško održati. Ona kada pesme ove pesnikinje ne zvuče drevno, one zvuče tradicionalno i artifičijelno. Poeziji Darinke Jevrić nesumnjivo nedostaje konkretnost slike i opipljivost podneblja, ali isto tako i postojanje ličnog, autentičnog iskustva. Iako je melodija stiha najveća vrednost ove poezije, ostaje ipak činjenica da njena arhaična intonacija, potpomognuta čestim inverzijama, ponekad u duhu Momčila Nastasijevića, često prelazi u manir. Kao uspeli je u ovoj zbirci izdvojili bismo pesme: »Dečanski ljetopisac« i »Monolog pjesnika«.